

17. Соловей Е. С. Проблеми автентичного буття (В. Стус)// Українська філософська лірика: Навч. посібник із спецкурсу. – К.: Юніверс, 1999.
18. Стус В. С. Зникне розцвітання// Василь Стус. Тв. у 4 т., 6 кн. – Т. 4. – Львів: Вид. сп. “Просвіта”, 1994. – С. 346-361.
19. Стус В.С. Тв. у 4 т., 6 кн. Т.1: Кн. 1. – Львів: Вид. сп. “Просвіта”, 1994. – 432 с.
20. Стус В. С. Тв. У 4 т., 6 кн. Т.1: Кн. 2. – Львів: Вид. сп. “Просвіта”, 1994. – 302 с.
21. Стус В.С. Тв. у 4 т., 6 кн. Т. 2. – Львів: Вид. сп. “Просвіта”, 1995. – 430 с.
22. Стус В.С. Тв. у 4 т., 6 кн. Т. 3: Кн.1. – Львів: Вид. сп. “Просвіта”, 1999. – 486 с.
23. Стус В. С. Лист до дружини й сина від 15.01.1984// Василь Стус. Тв. у 4 т. 6 кн. Т. 6: Кн. 1. – Львів: Вид. сп. “Просвіта”, 1997.
24. Хейфец М. “В українській поезії тепер більшого нема...”// Сучасність. – 1981. – № 7-8. – С. 8-75.
25. Юнг К.-Г. АІОМ. Исследование феноменологии самости. – Рефл-бук; Ваклер, 1997. – 336 с.
26. Юнг К.-Г. Философское древо// О природе психе. – М., 2002.

In the article the concept of philosophy of “samost’ ” in V. Stus’s creativity and attitude of the poet to the philosophical tradition incorporated in the creativity V. Svidzinskiy are investigated.

Key words: loneliness, “samost’ ”, philosophy of existentialism.

УДК 821.161.2.091

Онiкiєнко I.M.

Криворiзький державний педагогiчний унiверситет

ОБРАЗ МАНДРИВНОГО САМОТНИКА У ВІРШАХ В. СВИДЗІНСЬКОГО ТА В. СТУСА

У статті розглядається філософське підґрунтя образу мандрівного самотника у віршах В. Свідзінського та В. Стуса. Також досліджується художнє втілення естетики страждання, що об’єднує творчість обох митців.

Ключові слова: естетичне страждання, буття, екзистенціалізм, самотність

Українська філософська лірика ХХ ст. – предмет зацікавлення багатьох сучасних дослідників: Е. Соловей, І. Дзюби, К. Москальця, І. Андрусяка, Д. Стуса, О. Рарицького, Г. Віват.

Творчість В. Стуса розглядалась в основному в контексті філософії екзистенціалізму, театру абсурду та естетики постмодернізму. Традиції В. Свідзінського у творчості В. Стуса ще мало досліджені. Найкраще розв’язання цієї проблеми знаходимо у літературно-критичній статті самого В. Стуса

про В. Свідзінського. Також актуальним видається дослідження вілья Г. Сквороди на світогляд і, відповідно, образну систему обох митців. Малодослідженим залишається і художнє вираження естетики страждання в віршах В. Свідзінського та В. Стуса, що також об'єднує їх творчість.

Всі ці питання й стали предметом розгляду даної статті.

Образ мандрівного самотника у віршах В. Свідзінського та В. Стуса частіше міфологізованим. Йому притаманна здатність до перевтілень, тяжіння до світу надреального, а у В. Свідзінського – більше казкового, романтичного.

Риболов В. Свідзінського втікає від реальності, втікає від болісного минулого. Його «пам'ять серця» заколисує ласкава блакить, «дива дна». Він піддається спокусі поринати в безмір води. Зваблений глибиною світу природи відчуває, що може об'єднатись з цим світом назавжди:

І, покіль віку, тихо, без упину,
Все буду занурятися туди,
Де хмари стали в безмірі води.

«В руці ледь-ледь колишеться удильно ...» (1936) [1, с. 23].

У вірші «Блукаю вдень, то в луках, то в гаю ...» (1939) ліричний герой В. Свідзінського – вже мандрівний самотник. Його активне духовне буття не припиняється ні вдень, ні вночі. Як життя переходить у смерть, як радість – у біду, так день – у ніч. Поет змальовує гармонійну пластику цього переходу бачить у ньому цілісність та природність буття. Вдень мандрівник існує просто як джерельна вода, колос жита, «як придолинний лист». Як і вони, сповнені самих себе і внутрішньої самодостатності.

Коли ж ніч владною рукою переминяє світ і луки перевтілюються в осяйних на сповнених «холодної північної роси», то мандрівник по світах стає навдивовижу надчутливим і здатен почути, як

І з темряви, з Великої розлуки

Звучать давно безмовні голоси [1, с. 25].

В. Стус захоплювався здатністю В. Свідзінського змалювати «зникоме розцвітання» світу. На його думку, світ у поезії Свідзінського «розкошує і не втішаючись. Розкошує і в горі, і в радості – розкошує однаково. Він такий же прекрасний у житті, як і в смерті, дуже живий при сконанні і конаючий у розповіді молодого цвітіння». Стусові як поету близька така рівновага, коли «зміна стану не порушує тотожності. Мало не так, що мертвий і живий – одне і те ж» [3, с. 243].

У вірші «Утекти б од себе геть світ за очі ...» (1965) Стус також прагне відбутися у світі позареальному, у світі глибини, недоступному людині, де не обтяжують жодні емоції, жодне спілкування, «де нема ані осмут, ні радощів, де ніщо не збавлене, не здолане» [4, с. 72].

Як риболов Свідзінського, так і Стусів утікач від світу мрії поріднитись зі світом природи, проте не морської, а земної глибини. Мрії об'єднатись із

жизною твердю, стати каменем, мертвим та живим одночасно:

Нерухомий і крихкий, як камінь,
нерухомий і крихкий, як день,
що зотлів і вижарів, і знов
котиться з мулькавого поранку [4, с. 72].

Як бачимо, ідентифікуючись з водою, Свідзінський справляє враження легкого, пластичного. Стус, навпаки, – земна твердь, камінь, що символізує міць, мужність, безкомпромісність.

Образ мандрівного самотника у віршах обох поетів прототипом своїм має тип сковородинської людини, «голяка-страдника», що втішається знайденими філософськими істинами. Ліричний герой В. Свідзінського відновлюється до життя якісно нового тим, що зумів розлучитися і з печаллю смертю, і зі злобною тугою. Символом відновлення поет обирає образ мандрівника, що пов'язує його поезію з тогочасною неокласичною. Радість буття мандрівний філософ досягає у трьох істинах:

Три радості у мене неодіймані:
Самотність, труд, мовчання.

«Холодна тиша. Місяць надламаний ...» (1932) [1, с. 56].

Зайнявши, за словами В. Стуса, «позицію поєдинчого людського болю вимерлому світі», «в цій робінзонівій самоті» [3, с. 244], ліричний герой вихочує себе:

Марний смуток облиш.
Пий в самоті вино [1, с. 58].

І тоді, серед безкінечності зимового часу, «відчуття втрати гоїться незмірно більшим відчуттям набутку» [3, с. 246].

Зір мандрівника ваблять невідомі обрії. Відчуття набутку, духовного багатства дає труд пізнання. Ліричний герой поезії В. Свідзінського «Коли я був у цій країні» відчуває буття як «глибину бездонну, де таємнича кожна мить» [1, с. 87]. Плисти по колихкім океані до ще непізнаних обріїв манить спокуса розкривати тайни кожної миті. Це надскладне завдання, по силі лише обраним, бо життєві миті кружляють так швидко, що, зрештою, тінь життя стає невловимою.

У вірші «І вітер, і блискіт на сході» В. Свідзінський також змалював образ мандрівника, що рано встає на світанні, треперно чекає на провідіння, чує музику в старому саду, мандрує до скель і там наслухає голос – гуркіт із земних надр. Поезію побудовано на слуховому асоціативному образному ряді: юна музика саду – гуркіт із земних надр – поклик степу. У вірші створюється партитура універсального голосу землі, що зове свого сина неспинно вершити труд пізнання:

І подих дрімливого степу –

Томить мене, кличе вночі,
Я вийду – трепечуть зірниці,
Дзвенять таємничі ключі [1, с. 97].

Межі пізнання немає, і навіть дерева дивуються сміливості мандрівника, що наважився порушити дрімоту незайманих пуц, стривожити думи конвалії.

Дерева шепочуть: «Мандрівче, хто ти?
Невже ти підеш ще далі?»

«Як темно стало. Десь сонце скрилось» [1, с. 98].

Неодмінною звуковою аурою мандрівного самотника є мовчання, тиша. Досягти тиші – значить досягти душевної рівноваги. І ліричний герой В. Свідзінського наполегливо шукає її: «Я буду шукати тиші». Спочатку він думає знайти тишу у світі природи, пізнати її по вогню чи по сонних пушинках на рівнім піску. Проте лише через спілкування з природою він осягнув істини про те, що тиша і душевний спокій – одне й те ж. Досягти тиші – значить оселити мир і спокій у душі – святому храмі. Досягнення цієї неопіненної цінності означає для В. Свідзінського найвищу насолоду і смисл буття:

А так:

Будеш один на луці,
І зійде ранок на правій руці,
І промовить голосом лядвенець рогатий,
Що сплітає золотаві китиці в траві:
«Тихий Дунай, тихша земля,
Найтихіше сонячне світло.
Мир тобі, спокій тобі!
Мої китиці од сонця».
То як зачуєш такі слова,
Знай:
Душа твоя – оселя тиші.

«Я буду шукати тиші ...» (1934) [1, с. 64].

Сердечний мир вважав найвищою цінністю й Г. Сковорода, він для нього є символом гармонійної людини. Його «Сад божественних пісень» таїть у собі найсмачніший плід – непорочну і невинну душу – чудовий град. «Сам ти град» [2, с. 67], – запевняє філософ і пояснює в примітках до власних пісень: «Серце ж, а не плоть є істинною людиною» [2, с. 63].

Василеві Стусу в його ранній творчості початку 60-х років, періоду «Зимових дерев» теж дуже близький образ мандрівного філософа, хоч йому значно важче, ніж В. Свідзінському, покинути дисертацію, забути кочегарку як засіб опікування своєю молодого родиною і податись, як його духовний побратим, на два-три місяці в мандри Україною. Стус може дозволити собі душевну релаксацію один день – в неділю. В цей день можна бути одвертим з собою

і промовити:
цілоденні клопоти
сидять тобі в печінках.

Тоді, розірвавши з усіма обов'язками, можна розкошувати у вільному світі природи: приємно піти до лісу «пити березовий сік, бутись у колі старого лісівника». Тут, на привіллї, в роздумах, що «розпросторені на десятки тисяч літ», ти сам себе народжуєш і продовжуєш. І так існуєш: між матриархальною грушанкою і думкою:

ніби в коробці,
яка не затискає тебе,
а гречно подовжується на тебе ... [4, с. 125].

“Сьогодні – неділя ...” (1965)

У вірші «Дума Сквороди» (1964) Стус змальовує свій ідеал – людей сквородинського типу, які самі себе ростять, самі себе кують. Їх не турбують «всякого городу нрав і права», а лише пізнання своєї сутності:

А все те – хто ти, що ти сам,
а все те – ким би стати ? [4, с. 97].

Є образ, якому у своїх віршах надають перевагу В. Свідзінський та В. Стус, на відміну від Г. Сквороди. Це образ ночі. У творчості В. Стуса він виникає у другій половині 60-х років і пов'язаний із передчуттям біди. У віршах В. Свідзінського – після уже пережитої біди – втрати коханої. Відчуття трагічності буття, пошуки поетами самоприхищеності од світу породили образ ночі в їхній творчості. Саме у своїй статті про В. Свідзінського Стус категорично заперечив офіційну марксистсько-ленінську естетику, заперечив соціальну етику, бачив їх безсилість перед життям.

Стус оголошує і себе, і Свідзінського носіями іншої естетики – естетики страждання, бо, на його тверде переконання, «творчість – то тільки гримаса індивідуального болю», а підступна мета мистецтва – «відшукування душевної рівноваги в стражданні» [3, с. 234].

У вірші В. Стуса «Куріють вигаслі багаття ...» (1967) ніч – то час щасливої ще самотності, коли ти сам біля багаття, зірок і місяця шукаєш і щасливі числа – дні,

і той, що мітить знаком смерті
ще нерозгадане число [4, с. 43].

Ніч – середина між буттям і небуттям – стає у вірші опосередкованим образом, за допомогою якого поет приходиться до філософського осмислення середини свого земного шляху.

Емоційна лексика на означення наростання тривоги і в природі, і в душі піричного героя характеризує вірш «Вийду в ніч. Під соснами пройду ...» (1968): в сні глухо колотиться ставок, ошалілі сови тріпаються, безголовий

розпач лютує. Самота відчайдушна, і знову відчайдушне бажання – «опанувати твєрду». Психологічно ліричний герой відчувається дуже трагічно «ніби ніж, в своїх застряглих ребрах», більмо його схарапуджене. Він робить, можливо, останню спробу врятуватись від бездумного водовиру, що тягне вглиб:

Власного – на окраї – знайди,
втраченого – в мерехті [4, с. 74].

Вся ця драма буття розгортається під покровом ночі, й ти сам «навесі опоночів». Проте нікому не зупинити час її владарювання, як і не змінити те, що судилося.

В. Свідзінський у вірші «Світлий день – уста медяні...» оголошує себе шанувальником вечірньої зорі. А у вірші «Ні, сонце, більше не приходь» (1932) відмежовується від сонця, як від радості:

Уже-бо й радість томить мене, як печаль [1, с. 57].

Ніч – також час для «невпокойної» мислі поета. Вірш «Вільготна темрява на полі ...» поєднав образи пластичні, спокійні та пристрасні, пульсуючі, утворюючи, проте, єдність буття у боротьбі протилежностей:

Склонився місяць до землі

І золотою яснотою,

Як оболонкою тонкою, обволікається поволі.

Лиш непокійга мисль

Над ними носить самітно.

Б'ючи упертими крильми,

Змагається з навалом тьми,

Палає, як небесні зорі ... [1, с. 91].

При цьому нічному дійстві поет відчувається сторожем просторів і вперечить темряві вільготно розливатися по них. В. Стус теж любив слово «вільготно» і, переважно, вживав його на означення безборонного розпросторення болю.

Таким чином, образ мандрівного самотника у віршах В. Свідзінського та В. Стуса варто осмислювати в контексті філософії пізнання Г. Сковороди, філософії екзистенціалізму та естетики страждання. Є три умови для повноцінного буття мандрівника – самотність, труд, мовчання. І неодмінний час для самовіднайдення, для самоприхищеності од світу – ніч.

Список використаних джерел

1. Мандрівник і риболов: Природа у творчості Володимира Свідзінського/ Максима Рильського/ Упорядник І. Андрусак. – К.: Факт, 2003. – 352 с.
2. Сковорода Г. Твори: У 2 т. Т.1. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 528 с.
3. Стус В. Зникоме розцвітання// Мандрівник і риболов: Природа у творчості

Володимира Свідзінського й Максима Рильського/ Упорядник І. Андруськ. – К.: Факт, 2003. – С.233-249.

4. Стус В. Твори: У 4 т., 6 книгах. Т.1., кн.1. – Львів: Просвіта, 1994. – 430с.

Annotation : The article investigates philosophical grounds for creating the image of lonely traveler in poems of both V. Svidzinskiy and V. Stus. It also deals with artistic means of expressing the ethics of sufferance characteristic of the two poets' creative works.

Key words: aesthetics of suffering, existance, existentialism, loneliness